

Epistula xxvi ad Evagrium monachum

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Κ΄.

Πρὸς Εὐάγριον μοναχόν, περὶ Θεότητος.

Σφόδρα τε θαυμάζω καὶ λίαν ἐκπλήττομαι τῆς νηφαλιότητος, ὅπως τοιούτων θεωρημάτων καὶ τη λικούτων ζητήσεων αἴτιος καθίστασαι, ταῖς ἀκρι βέσιν ἐρωτήσεις, εἰς ἀνάγκην ἡμᾶς τοῦ λέγειν καὶ ἀγωνίαν ἀποδείξεως περιιστάς, ἐρωτήσεις ἀναγ καίας καὶ χρησίμους ἡμῖν ἐπάγων. Πᾶσα δηλονότι λοιπὸν ἀνάγκη, κατόπιν τῶν ἐρωτήσεων ἡμᾶς ἐν ἀργεῖς ποιεῖσθαι τὰς ἀποκρίσεις. Καὶ νῦν τοίνυν τὸ προσενηχθὲν ἐρώτημα παρὰ σοῦ τοῖονδε καὶ περὶ τοῦδε ἦν, ὡς τινα τρόπον ἂν εἴη Πατρός τε καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος ἢ φύσις (ἦν ἂν τις ὀρθῶς οὐ σίαν μᾶλλον ἢ φύσιν καλοῖη), πότερον ἀπλῆ τις ἢ σύν θετος; Εἰ μὲν γὰρ ἀπλῆ, πῶς τὸν τρεῖς ἐπιδέξεται τῶν προειρημένων ἀριθμόν; Τὸ γὰρ ἀπλοῦν, μονοειδὲς καὶ ἀνάριθμον. Τὸ δὲ ἀριθμοῖς ὑποπίπτον, ἀνάγκη τέμνεσθαι, κἂν μὴ ἀριθμοῖς ὑποβάληται· τὸ δὲ τεμνόμενον, ἐμπαθές· πάθος γὰρ ἡ τομή. Εἰ τοίνυν ἀπλῆ τοῦ Κρείττονος ἢ φύσις, περιττὴ τῶν ὀνομάτων ἢ θέσις· εἰ δὲ τῶν ὀνομάτων ἀληθῆς ἢ θέσις, καὶ δεῖ τοῖς ὀνόμασι πείθεσθαι, τὸ μονοειδὲς καὶ ἀπλοῦν εὐθὺς ἐκποδῶν οἴχεται. Τίς οὖν ἂν εἴη τοῦ πράγματος ἢ φύσις;

Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς ἔφασκες. Ὡν τὰς ἀποδείξεις ὁ τῆς ἀληθείας ἀκριβῶς παραστήσει λόγος, οὐ πίστεως ἀναποδείκτου φαντασίαν ἀπορία τῆς ἀποδείξεως ἀλόγως προϊσχύμενος, οὐδὲ μύθων παλαιῶν μαρτυρίαις τὸ σαθρὸν τῆς πεποιθήσεως ἔαυ τοῦ καλύπτειν πειρώμενος, ἀλλὰ ζητήσεως ἀκριβοῦς κατανοήσει καὶ λογισμῶν ὀρθότητι τὴν τοῦ θεωρήματος πίστωση εἰς τοῦμφανὲς προτιθέμενος. Ἄγε δὴ λοιπὸν ἡμῖν ὁ λόγος ἐντεῦθεν θια σευέτω, καὶ πῶς δεῖ τὸ Θεῖον ὑπολαμβάνειν φασκέτω, πότερον ἀπλοῦν, ἢ τριπλεκές. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς καὶ λέγειν ἢ τῶν ὀνομάτων τριττὺς καὶ πι στεύειν βιάζεται, καὶ τούτοις ἀποχρησάμενοί 46.1104 τινες σαθρὰ καὶ παντάπασι ἔωλα συνεστήσαντο δόγματα, τὴν οὐσίαν ὁμοῦ τῆ τῶν ὀνομάτων ἐπηγο ρία πάθος διαιρέσεως ὑπομένειν δοξάζοντες. Ἄλλ' ἐκείνους μὲν, ὡς αὐτὸς φῆς, ἔατέον, σαθρῶς τῷ τῆς ὑπολήψεως αὐτῶν συνηγοροῦντας δόγματι· περὶ δὲ τὴν ὀρθὴν τῆς ἐπιγνώσεως κατάληψιν, τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν ἐπιστρέφωμεν. Ὁ τοίνυν ἐστὶ Θεὸς, πρότερον ὑποστησόμεθα· καὶ εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὰς ἀποδείξεις ἀκριβῶς ἤξομεν. Ἀπλῆ πάντως ἐστὶ καὶ ἀμέριστος οὐσία, τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσώματον ἐκ φύσεως ἐκτυχῶν. Ἄλλ' ἴσως ὁ τῆς διαιρέσεως τῶν ὀνομάτων ἀντιπίπτει μοι λόγος, τῷ τρεῖς ἀριθμῷ τὸ τοῦ Κρείττονος μονοειδὲς ἀφαιρούμενος. Ἄρ' οὖν διὰ τὸ μονοειδὲς ἐκφυγεῖν ἡμᾶς τὴν ὁμολογίαν Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐπάναγκες; Μὴ γένοιτο! τὴν γὰρ ἀμερῆ τοῦ Κρείττονος ἔνωσιν οὐ καταβλάψει τῶν ὀνομάτων ἢ θέσις. Τὰ γὰρ νοητὰ, καὶ μυριώνυμα μὲν (ἐπειδὴ παμπληθέσι καθ' ἕκαστον ἔθνος ὀνόμασι κέκληται), προσηγορίας δὲ πάσης ἐκτός· ἐπειδὴ κύριον ὄνομα τῶν νοητῶν τε καὶ ἀσωμάτων οὐδέν. Πῶς γὰρ κυρίως ἐπικληθεῖη τὰ μηδὲ ὄψειν ἡμετέ ραις ὑποπίπτοντα, μηδ' ὄλως ἀνθρωπίνοις αἰσθητη ρίοις ἀλῶναι δυνάμενα; λαμβανέσθω δὲ ἡμῖν τὸ βραχύτατον τῶν νοητῶν μόριον ἢ ψυχὴ, πρὸς τοῦ Παντὸς ἀκριβῆ νόησιν. Ψυχὴ μὲν γὰρ ὀνόματι θηλυκῷ προσαγορεύεται, πάσης δὲ θηλυδριώδους φύσεως ἀφέστηκεν, οὔτε ἄρρην, οὔτε θῆλυ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσα. Καὶ λόγος δὲ ὁμοίως ὁ πρὸς αὐτῆς ἀποκυϊσκόμενος, ἄρρε νικὸν μὲν ἔχει τοῦνομα, πάσης δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς φαμεν, ἀρρηνοθήλεος ἐκτός ἐστι σωματότητος.

Εἰ δὲ τὰ τῶν νοητῶν ἔσχατα, ψυχὴ καὶ λόγος, κύριον οὐ κέκτηται τοῦνομα, πῶς ἂν τὰ πρῶτα καὶ πάντων ἐπέκεινα τῶν νοητῶν νοητὰ κυρίως ὀνόμασι ἐπι

κεκλήσθαι φήσομεν; Ἄλλ' ἢ μὲν ὀνομασία χρησίμη, διὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰς ἐπίνοιαν ἡμᾶς ἄγουσα τῶν νοητῶν. Τινὲς δὲ ταῖς προσηγορίαις ὁμοῦ καὶ τὴν οὐσίαν παχυμερῶς συνδιαιρεῖσθαι δοξάζοντες, 46.1105 ἀνάξια παντάπασι τῶν θείων ταῖς ἑαυτῶν ἐννοίαις δοξάζουσιν. Εἰδέναι δὲ ἀκόλουθον ἡμᾶς τοὺς τῆς ἀληθείας ἐπιγνώμονας, ὡς ἀδιαίρετός ἐστι καὶ μονοειδῆς ἡ θεία τε καὶ ἀμερῆς τοῦ Κρείττονος οὐσία· πρὸς δὲ τὸ χρήσιμον τῆς ἡμετέρας τῶν ψυχῶν σωτηρίας, καὶ μερίζεσθαι ταῖς ὀνομασίαις δοκεῖ, καὶ διαιρέσεως ἀνάγκη ὑφίστασθαι, καθὼς ἔφαμεν. Ὅν τρόπον γὰρ ἡ ψυχὴ νοητὴ τις ὑπάρχουσα, νοημάτων ἀπείρων ἀποκυῖσκει πλῆθος, ὅμως οὔτε νοήματος διαιρεῖται πάθει, οὔτε τοῦ πλῆθους τῶν νοημάτων ψυχὴ διὰ τὰ φθάσαντα πτωχεύει ποτέ, πλουσιωτέρα δὲ μᾶλλον, ἢ πενεστέρα γίνεται· ὃν τρόπον δὲ καὶ ὁ προφορικὸς οὐτοσι καὶ κοινὸς ἅπασιν ἡμῖν λόγος, ἀδιαίρετος μὲν ἐστὶ τῆς προσενεγκαμένης ψυχῆς, καὶ ταῖς ψυχαῖς δὲ τῶν ἀκρωμένων οὐδὲν ἦττον ἐν ταύτῳ καθίσταται, κάκεινης μὴ χωριζόμενος καὶ τούτοις εὐρισκόμενος, ἔνωσιν δὲ μᾶλλον ἢ διαίρεσιν αὐτῶν τε καὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐργαζόμενος· οὕτω μοι νόει καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς μὴ χωρισθέντα πώποτε, καὶ τούτου δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁμοίως ἐν τῷ νῶ τὴν ἐνθύμησιν.

Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι μεταξὺ νοῦ καὶ ἐνθυμήσεως καὶ ψυχῆς διαίρεσιν ἐπινοηθῆναί τινα ταῖ τομῆν· οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ Σωτῆρος, καὶ τοῦ Πατρὸς, ἐν μέσῳ τομῆν ἢ διαίρεσιν ἐπινοηθῆναί ποτε· διότι τῶν νοητῶν, ὡς ἔφαμεν, καὶ θείων ἀδιαίρετος ἡ φύσις. Ἡ καὶ ὃν τρόπον οὐχ οἶόν τε πάλιν ὁμοίως ἐν μέσῳ κύκλου καὶ τῆς ἀκτίνος διαίρεσιν εὐρέσθαι, διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον ἀπλοῦν τε καὶ ἀμερὲς, ἀλλ' ἢ μὲν ἀκτὶς συνῆπται τῷ κύκλῳ, τοῦμπαλιν δὲ ὁ κύκλος, οἶόν τις ὀφθαλμὸς, ποταμηδὸν ἐπιχει τῷ παντὶ τὰς ἀκτῖνας, κατακλυσμούς ὥσπερ τινὰς φωτὸς ἡμῖν ἐργαζόμενος, καὶ πελαγίζων ἀθρόως τὴν διακόσμησιν· οὕτω δὴ καὶ οἶονεῖ τινες τοῦ Πατρὸς ἀκτῖνες ἀπεστάλησαν ἐφ' ἡμᾶς, ὅ τε φεγγώδης Ἰησοῦς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡσπερ γὰρ αἱ τοῦ φωτὸς ἀκτῖνες ἀμέριστον ἔχουσαι κατὰ φύσιν τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν, οὔτε τοῦ φωτὸς χωρίζονται, οὔτε ἀλλήλων ἀποτέμνονται, καὶ μέχρις ἡμῶν τὴν χάριν τοῦ φωτὸς ἀποστέλλουσι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ δίδυμος τοῦ Πατρὸς ἀκτὶς, καὶ μέχρις ἡμῶν διακονεῖται τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ τῷ Πατρὶ συνήνωται. Ὅν δὲ τρόπον κάπο τινος ὑδάτων πηγῆς νεκταριῶδες ἀφθόνως προϊεμένης ὕδωρ, συμβαίνει ρεῦμά τι παμπληθὲς, καὶ ρεῖθρον ἀκατάσχετον, εἰς ποταμούς δύο τῷ ρεύματι τέμνεσθαι, μίαν ἐξ ἑνὸς ὀφθαλμοῦ 46.1108 τῆς πηγῆς τὴν ῥοὴν ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκός· δὶρρύτος δὲ τῶν ποταμῶν σχηματισθέντων τοῖς εἴδεσι, βλαβὲν δὲ ὅμως οὐδὲν εἰς τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς διαιρέσεως (τῇ μὲν γὰρ τῶν ποταμῶν θέσει τὸ ρεῖθρον διήρηται, τὴν δὲ τοῦ χυμοῦ ποιότητα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν κέκτηται· κἂν γὰρ ἀποτερματίζεσθαι πόρρω που τῶν ποταμῶν ἕκαστος τῶν προειρημένων δοκῆ, καὶ τῆς πηγῆς ἀφεστάναι μακρὰν, τὴν γοῦν ἀρχὴν τῇ μητρὶ πρὸς τὸ διηνεκὲς τῆς πηγῆς συνηνωμένην ἔχει)· παραπλησίως οὖν καὶ ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων Θεὸς, ὁ τῆς ἀληθείας πρύτανις, καὶ τοῦ Σωτῆρος Πατὴρ, τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας φυτὸν, ἢ τῆς ἀειζωΐας πηγὴ, δὶρρύτόν τινα τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὴν νοητὴν εἰς ἡμᾶς ἀποστείλας χάριν, οὔτ' αὐτὸς τι πέπονθεν εἰς τὴν οὐσίαν βλαβεῖς (οὐ γὰρ μείωσιν ὑπέστη τινὰ διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐκείνων ἄφιξιν), καὶ μέχρις ἡμῶν προσεχώρησαν, καὶ τοῦ Πατρὸς οὐδὲν ἦττον ἀχώριστοι καθεστήκασιν. Ἀμερῆς γὰρ, ὡς ἔφαμε· ἐξ ἀρχῆς, ἢ τῶν κρειττόνων φύσις. Πλεῖστα μὲν οὖν, ὧ τιμιώτατε, δυνατὸν ἦν εὐρεῖν καὶ πλείονα τῶν εἰρημένων, πρὸς ἀπόδειξιν ἐναργῆ τῆς ἀναγκαιοτάτης Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐνώσεως, ὃν τρόπον ἔχειν αὐτὴν ὑπολαμβάνειν δεῖ· ἀλλ' ἐπειδὴ σοὶ τε καὶ τοῖς σοὶ παραπλησίοις ῥᾶον ἐξ

ὀλίγων τὰ πλεῖστα καταμανθάνειν, τούτου χάριν ἐνταῦθα τὸν περὶ τούτου στήσαι τοῦ θεωρήματος δίκαιον ᾠήθην λόγον. 46.1109

Τί τὸ πιστεύειν ἀφέντες, τεχνολογοῦμεν τὴν πίστιν, καὶ πληροῦμεν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κοινοῦ δυσμενοῦς; Λογισάμενος γὰρ ὁ διάβολος, ὁ κοινὸς τῆς ἀνθρωπότητος λυμεὼν, ὅτι γαλήνης ἐν ἡμῖν πολιτευομένης, τὰ τῆς εὐσεβείας ἀνθεῖ, τῆς πίστεως δὲ κρατούσης, εὐζωΐα κρατεῖ, φίλοι τε τοῦ Δημιουργοῦ γινόμεθα, ἵνα μὴ ἐπέλθωμεν, ὅθεν ἐκεῖνος ἐξέπεσεν, ὁρᾶτε τί πεποίηκε, καὶ πῶς πανούργως τὸν καθ' ἡμᾶς ἐρραψώδηκε πόλεμον. Ὁ μηχανορράφος τῶν κακῶν, καὶ σοφὸς ἐν ἀπάταις, καὶ ποικίλος ἐν ἐπιβουλαῖς, καὶ πλούσιος ἐν τοῖς κακοῖς μηχανήμασι, παρασκευάζει τινὰς ἐν προσχήματι τῆς εὐσεβείας στρατεύσασθαι κατὰ τῆς πίστεως, καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσι δι' αὐτῶν ἄκαιρον φιλονεικίαν, καὶ ψυχοφθόρον ἐνέβαλε πόλεμον, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὰ μέλη κατ' ἀλλήλων ἐστράτευσε.

Στρέψωμεν τοίνυν κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς τοῦτο δὴ τὸ σοφὸν, καὶ τὴν εὐφροσύνην αὐτοῦ 46.1112 μεταβάλωμεν εἰς ὀδύνην, καὶ πένθος ἀπαρηγόρητον. Πενθήσωμεν τὴν εἰρήνην, ἣν ἐκεῖνος μισεῖ, καταλείψωμεν τὸ ζυγομαχεῖν, καὶ σταθμίζειν τὰς λέξεις τοῦ δόγματος. Πausώμεθα τοῦ θέλειν εἶναι τῶν διδασκάλων διδάσκαλοι. Μισήσωμεν τὸ λογομαχεῖν ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων. Πιστεύσωμεν ὡς οἱ πατέρες ἡμῶν παραδέδωκαν. Οὐκ ἐσμὲν τῶν πατέρων σοφώτεροι· οὐκ ἐσμὲν τῶν διδασκάλων ἀκριβέστεροι. Ἐν εἰρήνῃ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, οὐκ ἐν μάχῃ. Ὡς ἐκλήθημεν, οὕτως προσμείνωμεν τῇ μυστικῇ τραπέζῃ, ἐν ἣ τῶν οὐρανίων μεταλαμβάνομεν. Μὴ γινώμεθα κατὰ ταυτὸν ὁμοτράπεζοι, καὶ ἀλλήλων ἐπίβουλοι· μὴ ἐνταῦθα κοινωνικοὶ, καὶ ἔξω ἐπίβουλοι. Πρωτότοκος ὁ Κύριος ἤκουσεν ἐκ τῆς Παρθένου, οὐχ ὅτι δευτέρον τινα ὁμοιογενῆ προσεκαλέσατο, ἀλλ' ὅτι πρωτότοκος ἀσυγκρίτως ἐστὶ πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ γὰρ διὰ τὸ εἰπεῖν ὁ Ἀπόστολος περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐκ Πατρὸς ἀνάρχου γεννήσεως, Ὅς ἐστὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἤδη καὶ ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου συνεγράψατο. Οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐτὸς, πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καλέσας, ἤδη καὶ ὅμαιμον τοῦ Κυρίου παρεισηγάγε παραπλησίως τὸν ἄδην πατήσαντα. Ἀλλὰ πρωτότοκος ὁ Κύριος ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς Παρθένου καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα διὰ πάντων γνωθῆ τὸ μοναδικὸν τῆς υἰότητος ἀξίωμα. Ἀσύγκριτος γὰρ ὁ δεσποτικὸς τόκος· ὅπου γὰρ ἡ μήτηρ παρθένος, πῶς τόκος ἐρμηνευόμενος;